

ÚJESZTENDŐHÖZ KAPCSOLÓDÓ SZOKÁSOK A MOLDVAI CSÁNGÓKNÁL

Dolgozatomban azokat az újesztendőhöz fűződő szokásokat mutatom be, amelyeket az utóbbi tizenöt évben figyeltem meg moldvai csángó falvakban. A téma felvázolását azért is szükségesnek érzem, mivel a magyar kutatók eddig nem fektettek elég nagy hangsúlyt a moldvai csángók jeles napi szokásainak feltárására.

A gyűjtők figyelmét elsősorban az ünnepkörhöz kapcsolódó lujzikalagori hejgetés, urálás keltette fel.¹ Ebben a Bákó szomszédságában fekvő faluban egészen napjainkig fennmaradt a szilveszter estéjén és január elsején gyakorolt köszöntő jellegű szokás. Annak keretében a nagylegények 7–8–10 fős csoportokban rendre felkeresik a nagyleányos portákat. Az 1970-es évek előtt ebben a faluban is a fiatalok egységesen hejgetésnek nevezték a szokást. Újabban román eredetű jövevényszóval urálásnak nevezik az újesztendőhöz kapcsolódó köszöntő jellegű szokást.²

A hejgetők csoportját egy ügyesebb, rátermettebb, beszédesebb legény vezeti, aki a köszöntővers szövegét előadja. Ő egészen az utóbbi évekig a hagyományos kalagori ünnepi férfiviseletben járta végig ilyenkor a falut. Fején gyöngyfüzérékkel ékesített kalap volt. Hosszú, kieresztett, térden alul érő fehér inget, fehér gatyát és oldalt gombolós, hímzett báránybőr mellényt, keptárt viselt. Kezébe legtöbbször szarvasmarha szarvából készített kürtöt ragad vagy csengőt ráz. Őt követik a nyírásának és nyirelnek, vagyis menyasszonynak és vőlegénynek beöltözött legények. A menyasszony fejére színes kendőt kötnek, aki ilyenkor hosszú pendelyes inget, katrincát, hímzett mellényt visel. A vőlegényt újabban lány alakítja, aki fehér gatyában, hosszú fehér ingben, báránybőrből készült sapkában és sötét szövetkabátban van. Mellöttük halad két ostoros legény, akik az urálókhoz hasonló ünnepi viseletben vannak. A csoporthoz tartozik egy medve-alakoskodó, aki sötétbarna báránybőrből készült öltözetet visel, fején pedig szintén bőrből előállított medvefejet utánzó maszk található. Őt vezeti és kíséri a gazda, aki cigánynak öltözik be. Ruházata foltos, szakadozott, kezében botot tart. A kalagori hejgető csoporthoz még zenészek is társulnak: egy-egy akordeonos, egy dobos és egy bikát megszólaltató legény. Az utóbbi hangszer fadézsából készül, melynek száját vékony báránybőrrel lekötik, s közepére egy lyukat fúrnak. Azon át a dézsa aljához erősített lószörköteget vezetnek ki. A hangszert a lábai között tartja a földön, s megnedvesített kezét végighúzatja a szőrnyalábon. Az erre dörmögő, mörrögő, tehát bikát utánzó hangot ad.

A kalagori hejgetők hangos zajkeltéssel, ostopattogatással, kürtöléssel, csengettyűszóval, nagy zenebonával haladnak az úton. Mikor elérkeznek egy-egy lányos házhoz, akkor az uráló legény béríkojt a kapuból, vagyis megkérdezi a háziakat:

¹ Kallós 1968. 42.

² Demény István Pál kutatásai szerint a magyar nyelvben a hejgetésnek a következő jelentései élnek: összeénekel, összereregöl, újévet köszönt, állatot terel, sirat, dárídózik (Demény 1994. 146.).

Szabad-e gazda, urálni dobval, csengettyűkvel s bikával? Természetesen, legtöbbször befogadják a köszöntőket: Szabad, szabad, hájtok bé! Akkor a legények megállnak az udvaron, szemben a házba való bejáráttal, s az uráló jó hangosan elkezd recitálni a köszöntő szövegét. A refréneknél megrázza a csengettyűit, s a többieket is zajkeltésre biztatja, mire azok is nagy lármát csapnak ostoraikkal, a bikával, harangocskákkal, s közbe-közbe jó nagyokat kurjongatnak.

A kalagori hejgetés, urálás elsődleges célja hajdanán a gabona, a kenyér, tehát a termékenység mágikus, rituális úton történő biztosítása volt az elkövetkező esztendőkre. A hejgetők szövegei valójában a búza élettörténetét mesélik el a mag elvetésétől a sarjazáson, aratáson, cséplésen, megőrlésen át egészen a belőle történő kenyérsütésig. A szöveg arról szól, hogy elmentek tizenkét ökörrel szántani, s a barázdába tiszta búzát vetettek. Mikor az beérett, akkor sarlókat készítettek, s azokkal learatták majd kévébe kötötték, kalangyákba rakták, kicsépelelték. A gabonás zsákokat a malomba szállították, ahol a molnár megőrlte. Abból aztán a gazdasszony ropogós kalácsot sütött, s megkínálja most vele a köszöntőket.¹ Az urálás közben a medve is táncol egyet, ijesztgeti a háziakat, elsősorban a lányokat meg a fiatalabb menyecskéket, gyermekeket.

A kalagori öregek emlékezete szerint a hejgetés szövege is alapvetően módosult a XX. százdban. Egyesek még emlékeztek verses, énekelt változataira. A magyar nyelvű köszöntővers szövege napjainkra fokozatosan megkopott, elhomályosult, s eltűnőben van. Egyre inkább csak román nyelven hangzik fel az újesztendei köszöntő szöveg.²

A magyar kutatók a kalagori hejgetést legtöbbször párhuzamba állították a magyar regöléssel. Többen utaltak arra, hogy a moldvai szokás elnevezése, a hejgetés nevében hordozza a dunántúli regölés Hej, regő, rejtem refrénjének hej elemét. Mások pedig a kalagori hejgetés jellegzetes hangszerének, a bikának nevét kapcsolták össze a dunántúli vagy a székelyföldi regős szövegekben felbukkanó állattal.³

Véleményünk szerint, mikor a moldvai csángó-magyarok ősei a Kárpátoktól keletre megtelepedtek, akkor már ismerhettek egy dunántúli vagy a székelyföldi regöléshez hasonló szokást (amit a moldvai csángó köszöntő szokás hejgetés elnevezése is megerősít), melyre azonban Moldvában fokozatosan ráépült előbb magyar fordításban a románságtól átvett, kölcsönzött szöveg. A búza élettörténetéről szóló, a rituális ekehúzáshoz, szántáshoz kapcsolódó szövegek Moldvában egységesen és széles körben elterjedtek a románság körében. A kalagori szövegek is voltaképpen azoknak hű magyar változatai, fordításai.⁴

A csángók által lakott régióban a románságnál ma is általánosan elterjedt a rituális ekehúzás és szántás. Különösen a Tázló menti falvakban gyakorolják a szokást. Újév

1 Pozsony 1992. 160–161.

2 Lujzikalagorban is egyre inkább csak a gyűjtők kedvéért meg a magyarországi fesztiválok nézőinek mutatják be az urálás magyar nyelvű változatát. Lásd Tátrai–Karácsony 1997.258-262.

3 Dömötör 1972. 22–23., 1979. 174–178.

4 Adáscsálítei 1987. 23.

reggelén az idősebb férfiak egy kendővel és fenyőfaheggyel feldíszített eke elé egy pár ökröt fognak, s a felköszöntött gazdák udvarán barázdát szántanak, abba pedig búzát vagy rizsszemeket hintenek.¹

Századunk elején az északi csángó falvakban ősztendő estéjén jártak házról házra a fiúk és a nagyobb legények külön szerveződő csoportjai. Wichmann Györgyné adatai szerint a fiatalabb fiúkból összeálló hejgetők a gazdák ablakai alatt, miután engedélyt kértek, román nyelven vallásos énekekkel köszöntötték a háziakat.² Azokban az években Szabófalván még magyar nyelven hejgettek:

Keljetek fel bojérek,
gyujtsátok meg e gyortyákat,
nyisszátok ki ez ajtókat,
vesszétek meg e padakat,
adj Isztennek szent anyala!
Memből jöttünk, membe menünk,
lelketeket membe visszük,
testyeteket fölbe tesszük,
gyió-fából koporszó,
leveliből borító,
z ágaiból legyező,
gyükeriből hangyázó.
Pusza pajta fedetlen,
háram veréb hat szemvel:
Aho...!³

A fenti szöveget Faragó József a magyar szokásköltészet egyik legarchaikusabb emlékei közé sorolta. A magyar népköltészetben rábukkant a szabófalvi szöveg egy-két motívumára, amelyek székely találós kérdésekben és klézsei lakodalmas költészetben maradtak fenn.

Árva bornyú anyátlan,
Pusza pajta födetlen,
Három veréb hat szöme,
szenes csutak feteke.⁴

Demény István Pál a szabófalvi köszöntőt igen nagy múltra visszatekintő mágikus, rituális éneknek tartotta. Régiségét, véleménye szerint, az is alátámasztja, hogy a magyar nyelvterület két szélső pontjáról (Dunántúlról és Moldvából) került elő. A hejgetés szót pedig egy sámánének régi magyar nevének vélte.⁵

1 Tchím 1983. 138.

2 Wichmann 1907. 287–294.

3 Wichmann 1907. 289.

4 A találós kérdésre a válasz: Abbiza. (Kriza 1975. 283.) Weörös Sándor ezt a motívumot archaikus, pogány temetésleírás részének tekintette. (Weörös 1977. 47.) Az elhomályosult töredék lehetséges jelentéseinek értelmezéséhez még lásd Demény 1994. 138–139. A szabófalvi szöveg másik párhuzamát lásd Seres 1994. 111.

5 Demény 1994. 149.

Szabófalván a nagyobb legények csoportjai maszkosan jártak újévet köszönteni. Legtöbbjük maskarába volt öltözve és tréfás hangszereket, zajkeltő szerszámokat tartott kezében. Ezeknek sorában a legszembetűnőbb a kisebb vizes kártyából, fadényből készített bika volt, mely sajátos állatutánzó hangot adott.

Wichmanné gyűjtése idején a papok tiltása miatt már egyre ritkábban jártak a kecskemaszkosok. A kecske öltözetét igazi kecskebőrből készítették. Az alakoskodó kezében egy fából faragott fejet tartott, s mozgatható alsó állkapcájával csattogtatott, mókázott. Miközben a lakásokban a kecskések komédiáztak, addig a csoport kint hagyott tagjai felosontak a padlásra és füstölt szalonnát, húst lopkodtak el. A ház előtt hejgető fiúknak kalácsot, perecet és pénzt adtak ki, míg a behívott legényeket itallal és süteménnyel kínálták meg.¹

Újesztendő napján egészen kora reggel a szabófalvi iskoláskorú fiúk és lányok házról házra jártak, s az ajtón át egy-egy marék kukoricaszemet dobtak be a házba, s jó termést kívántak. A háziak pénzzel, kaláccsal, bélessel, perecsel köszönték meg a tiszteletadást.²

Szabófalva környékén fekvő falvakban Halász Péter az 1980-as években még rábukkant a kecskealakoskodásra, mely Balușeșten, Jugánban, Kelgyesten és Buteán az újesztendőt köszöntő urálás szerves része.³ A moldvai magyaroknál élő kecskejátékot még a Dunántúlra (Egyházaskozár, Baranya megye) áttelepítettek is tovább éltették, akik a kecskével szilveszter estétől egészen újév reggeléig jártak. A kecskét alakító legény rendszerint furulyaszóra táncolt, játék közben összeesett, majd a hangszer hallatán újra életre kelt. A gazda ilyenkor kiáltotta:

Somfa vessző, eltörött,
S az mi kecskénk megdöglött.
Almavirág lehullott,
S az mi kecskénk feltámadt.⁴

Faragó József 1952–1958 között végzett gyűjtéseket Gyoszenyban. Ebben a Szereten túli faluban az urálóssak vagy dabassak 14 éves kortól egészen nősülésig jártak urálni. A szokást újesztendő estéjén kezdik és újesztendő napján délben fejezik be. A köszöntők csoportja régen a következőkből állt: dabassból, dabantóbból, sültüsből, urálósból és csengősből. Újabbán török, zsidó, cigány is jár a hejgetőkkel. A kardos törököt alakító megtáncoltatja a kecskét, aki a tánc közben eszméletét veszti. Rendszerint eret vágta nyakán, s úgy keltették újra életre. A kecske felélesztése után újból folytatta táncát. A török után a keldezárnak nevezett üstfoltozó cigányt alakító jelenete következett, majd végül a zsidó adja elő táncát, akinek botján jól felfűjt és kiszárított disznóhólyag lobogott. Az uráló köszöntőjét újabbán csak román nyelven adja elő. Faragó József véleménye szerint a szabófalvi, kalagori és gyoszenyi köszöntővers arra utal, hogy a moldvai magyarság körében élt egy hejgetésnek nevezett

1 Wichmann 1907. 290.

2 Wichmann 1907. 290.

3 Halász 1992. 174.

4 Tátrai–Molnár 1997. 257.

szokás, s annak archaikus magyar nyelvű mondókáját csak újabban szorította ki a moldvai románságtól kölcsönzött, búza élettörténetéről szóló epikus szöveg.¹

Az urálók csoportjai mellett Gyoszenyban őesztendő estéjén lányok, szomszédok, barátok kisebb csoportokban jártak énekelni. Rendszerint minden olyan családot meglátogattak, ahol a kaput nyitva találták. A ház bejárata előtt általában magyar és román nyelvű vallásos énekeket daloltak hangszeres kísérettel, majd utána rövidebb magyar nyelvű köszöntőt, adománykérő versikét mondtak. A háziak kaláccsal és aprópénzzel viszonozták a köszöntést.² Gyoszenyban újesztendő reggelén a kisebb gyermekek búzahinteni jártak. Miközben a magvakat szétszórták a ház földjén, a következőt mondták: Adjan Isten büő búzát, büő áldást, szerencsiét e házikba! , Adjan Isten büő búzát, szerencsiét e házikba, áldást a mezejikre! A gazdák erre így válaszoltak: Nagyat nőjetek! A köszöntésért legtöbbször kalácsot, diót, aszalt szilvát adtak, amit a gyermekek tarisznyájukba tettek.³

Klézsén 1987. december 31-én figyelhettem meg az urálást. Ebben a déli csángó nagyközségben elsősorban a fiatal, 17–25 éves legények indultak felköszönteni a nagyleányos házakat. Egy-egy csoportban 10–15 legény vett részt. A klézsei urálásnak központi figurája szintén a kecske, vagyis a capra. A kecskemaszk fejét fából faragták ki és egy bot végére rögzítették. Szarvait juh vagy kecske szarvából nyerték. Az állatot alakító legény előrehajolt, hátára színes szőnyeget terítettek, fejét gyöngyökkel, apró tükördarabkákkal ékesítették. Klézсэн napjainkban egy másik állatmaszk is él. A medvealakoskodó egy kifordított bundát vesz magára, arra pedig apró rongydarabkákat varrnak. Fejét barna színű báránybőröböl készítik. Az uráló legények csoportját Klézсэн egy beszédesebb legény vezeti. Kezében egy gyöngyökkel kirakott, miniatűr ekét tart.⁴ A köszöntő szöveget a lányok ablakai alatt mutatják be, melynek refrénjeit a résztvevő legények hangos zajkeltéssel hangsúlyozzák ki. A medve gazdája kezében egy dobót tart, lábaira pedig csengőket erősít. A dobok, csengők, ostorok hangja mellett a bikának nevezett hangszer is megszólal. A köszöntővers után a legényeket behívják a házba, de sokszor csak az udvaron kínálják meg őket itallal, étellel. A kecske meg a medve ilyenkor mutatja be tudományát, mivel a dobos meg a szültüs, vagyis a furulyás zenéjére mindkettő táncra perdül, közben megdöfködik, provokálják a lányokat meg a fiatalabb menyecskéket.

Amint láttuk, a medve megjelenik a kalagori meg a klézsei újesztendei szokásokban. A Szeret mentén fekvő falvakban csak szórványosan találkoztunk vele, míg a Keleti-Kárpátokból lefutó patakok, folyók mentén fekvő településekben általánosan elterjedt, s tánc alkotja az urálás központi szokáselemét.⁵ Napjainkban közkedvelt szereplő a csángó falvakban is. Ovidiu Bîrlea, román folklórkutató véleménye szerint a szilveszteri szokásokban előforduló medvejáték, medvetánc elsősorban csak a

1 Faragó 1997.290-292.

2 Faragó 1997. 297-298.

3 Faragó 1997. 300.

4 Pop 1976. 76–77. A román folklorista arról tudósít, hogy az 1970-es években a román nyelvterületen is elsősorban a gyermekek körében egyre inkább elterjedt a kézben vihető, miniatűr ekével történő köszöntés.

5 Ichim 1983. 138., 1987. 99.

moldvai románságnál, ott is a hegyvidéki falvakban fordul elő.¹ Kutatásai szerint a medvejátékhoz mágikus hiedelmek társultak. A moldvai román falvakban úgy vélték, hogy játéka szerencsét hoz, s éppen ezért gyógyítás céljából a cigány medvetáncoltatók felléptették a reális állatot a beteg hátára. Terepgyűjtései szerint az újesztendőhöz fűződő medvealakoskodás a cigányok által élő medvével gyakorolt medvetáncoltatás hatására nyerte el mai formáját.

A moldvai csángó falvakban is elterjedt medvetáncoltató szokásoknak archaikusabb formáival a Tatros mentén fekvő falvakban találkoztunk. Gyimespalánkán január elsején jártak a medvével. A köszöntő csoportban 8–10–12 fiatalabb legény vett részt. Élükön két kisebb legény haladt, kezükben színes szalagokkal feldíszített botot tartottak. Sapkájukon vagy kalapjukon színes szalagokat meg bojtokat láthattunk. Mellükre keresztben egy-egy szélesebb szöttes övet kötöttek. Ők rendszerint a csoport élén jártak és betértek a lányos házakhoz, ahol megkérdezték, hogy fogadják-e az urálókat. Általában szívesen látták a fiúkat. A bekérezők mögött két nagyobb gyapjúbojttal feldíszített 1,5 m hosszú botos következett. Szájukban sípot tartottak. Utánuk haladt a medvét alakító legény, akin egy valóságos medvebőr volt, farka azonban színes gyapjúsálakból készült. Gazdája csizmában, hosszú kabátban, fehér harisnyában és báránybőr sapkában volt. Kezében láncot tartott, amivel a medvét vezette. A medvealakoskodó körül még 2–3 indiánnak beöltözött dobos haladt, de a csoportot elkísérte egy-két furulyás is. A palánkai urálók csoportjához tartozott néhány rongyos öltözetű, kopott ruhában lévő alakoskodó is.

A gyimespalánkai uráló csoport az utcáról táncolva, hangos zajjal közelítette meg a lányos házat, ahol az udvaron az uráló legény rigmusos szövegben köszöntötte a háziakat, s azután a medve is bemutathatta tudományát. A megszólaló zenére hátsó két lábán állva táncolt, majd hirtelen megrohmozta a lányokat és megölelgette őket. Igyekezett lerántani azokat a földre és rájuk feküdni. Ha ez sikerült, akkor a medvék játékkukkal a közösülését utánozták. A köszöntés végén a háziak borral, pálinkával, süteménnyel és pénzzel kínálták meg az urálókat.

A hegyek által körbezárt, eldugott Kóstelken szintén január elsején járnak a medvével urálni. Ott a csoportot egy régebbi, katonaruhában lévő legény vezeti. Utána halad a gazda, aki rongyos felszalagozott ruhában, hosszú, apró szemű láncon vezeti állatát. Az alakoskodó igazi medvebőrből készített ruházatban van. Járása cammogó, s lépés közben nagyokat dörmög. Őket 2-3 dobos kíséri, akik sötét ruhában vannak. Vállukon át keresztben piros szalagokat kötnek a mellükre, báránybőr sapkájukon szintén piros szalagok láthatók. A dobosok viselete nagyon hasonlít a Gyimesközéplokon élő betlehemezők ruházatához. A kóstelki csoporthoz még egy öregember és egy vénasszony is társul. A férfi arcát báránybőr, az asszony fejét pedig rongyálarc fűdi. Mindkettőt legény alakítja. A bába, vagyis az öregasszony kezében egy guzsalyra kötözött meszelő lóg, míg párja egy harangokkal feldíszített botot tart. A kóstelki urálókhöz is mindig társul 2-3 rongyos ruhába öltözött maszkos alakosko-

1 Bîrlea 1981. 272–273.

dó, akik a köszöntővers elhangzása után összeszedik az ajándékokat. Kezükben színes gyapjúsálakból készült bojtos rudakat tartanak. Kóstelken is az urálás legfontosabb eleme a medve tánca. Ez rendszerint fülsiketítő zenére, óriási zajkeltés mellett történik. Közben az öreg meg a párja szintén táncra perdült. Napjainkban mindkét gyimesi helységben (Kóstelken és Palánkán) az urálás szövege már csak román nyelven hangzik el.

A Tatros alsóbb folyása mentén elterülő falvakban (pl. Dormányosban és környékén) a medvejáték színes, látványos eseménnyé fejlődött. A Tázló melletti falvakban szintén rábukkantunk a medvealakoskodásra, ahol rendszerint a kecskével együtt jelent meg. 1988. január elsején Gajdáron az újesztendőt köszöntők csoportja több mint tíz legényből állott. A menetet az uráló vezette, mögötte egy menyasszonynak és egy vőlegénynek, vagyis nyirásának és nyirelnek öltözött alakoskodó haladt. A csoport mellett táncolt egy színes papírszalagokkal feldíszített kecske és egy báránybőrbe öltözött medve. A gajdári csoporthoz tartozott még négy-öt katonaruhába öltözött maszkos is, öltözetükről számtalan csengő és bojt csüngött alá. A maszkosok harmonika és dob zenéjére táncoltak. A csoport tagjai nagyon agresszíven viselkedtek az arra járó utasokkal. Megállították a személykocsikat, a csúszós úton visszafelé fordították, meghimbálták, s csak pénzadomány ellenében engedték útjukra a megtréfált járókelőket. A gajdári csoportban két legény kezében hordozott egy-egy színes pántlikákkal dúsan feldíszített botot.

A fentebb említett időpontban Onest városában is számtalan uráló csoporttal találkoztunk. Az egyes csoportok létszáma viszonylag nagy volt: általában 20–30 személy vett bennük részt. Az urálók csoportjai rendezetten, pontos sorrendben, hangos zeneszóval és kurjongatásokkal, dobolással, csengő és kürtszóval haladtak a város utcáin. Régebben az onesti köszöntők csoportjához nyirásza és nyirel, vagyis menyasszony és vőlegény, valamint egy papírszalagos capra, vagyis kecske tartozott. Újabban a városba betelepedett oláh cigányok vették át az urálás gyakorlatát.

Az Ojtoz folyó völgyében, Gorzafalván az utóbbi tíz évben többször is alkalmunk volt élő módon megfigyelni az újesztendőhöz kapcsolódó maszkos alakoskodást, játékokat, szokásokat. Ebben a helységben a nagyobb köszöntő, uráló csoportok általában falurészenként szerveződnek. December 31-én, vagyis óesztendő utolsó napján a délutáni órákban a falu főutcáján rendre felvonulnak a maszkos csoportok tagjai. Ilyenkor pontos névsort készítenek a résztvevőkről és személyazonossági igazolványaikat leadják a helybeli rendőrségen, hogy megelőzzék a durvább kihágásokat, bűncselekményeket.

Gorzafalván többretegű maszkos játékokat figyelhattunk meg. A faluban még élnek a Tatros és a Tázló völgyében megfigyelt archaikusabb medvés és kecskés alakoskodáshoz hasonló változatok. Ezek mellett az első világháborút követő évtizedekben az ortodox románok betelepítése révén dramatikus betyárjátékok is meghonosodtak. A közeli háromszéki farsangi felvonuló játékok hatására karneváli hangulatot árasztó egyéni és kiscsoportos alakoskodók is tömegesen ellepték az utcákat.

Január elsején délben a mise után az uráló csoportok tagjai rendre bemutatják játékaikat a római katolikus plébános és a hívek százai előtt. A pap ilyenkor pénzzel ajándékozza meg az alakoskodókat. A kapott pénzösszeget hangosan kikiabálják és megköszönik a lelkésznek. Utána nagy zenével és kurjongatásokkal elvonulnak a templom elől s rendre meglátogatják a leányos házakat.

Egy szószóló vezette a gorzafalvi urálók hagyományos csoportját, mely két-két lovasból, menyasszonyból, vőlegényből, négy medvéből, egy-két kecskéből, két-két szalagos botosból meg zenészekből állt. Az utcákon rendezetten, hangos zeneszóval, zajkeltéssel haladtak. Azok a leányos gazdák, akik fogadni óhajtják az urálókat, már eleve nyitva hagyják kapuikat. A maszkosok táncolva bevonulnak, s ott az udvaron egy szédítő ritmusú körtáncot járnak. A tánc után a csoport vezetője román nyelven köszönti a háziakat, akik pénzzel, étellel-itallal kínálják meg a legényeket. A csoport tagjai megköszönik az adományokat, majd újból fergeteges ritmusú körtáncba kezdenek. A kecskét alakító legény színes papírszalagokból készített mezt visel. A medvék rendszerint fehér vagy szürke gyapjúcsérgéből készítették ruházatukat. Fejükön az álarcot sűrűn beborítják a gyöngyök. A nyírása meg a nyirel, vagyis az új pár a régebben használt gorzafalvi ünnepi viselet darabjait ölti magára. Mindkettőt legény alakítja. A páros számú lóalakoskodók rendszerint katonasapkában és -kabátban vannak. Derekukra egy farámát függesztenek, annak elejére egy fából faragott lófejet illesztenek. A farámát fehér lepedővel borítják. A ló farkát eredeti lószőr felhasználásával készítik el.¹ A gorzafalvi csoportokban egy-egy dobos is megjelent. Régebben asztrális motívumokat láthattunk rajtuk, újabban tréfás feliratokat, rajzokat.

A gorzafalvi urálók között újabban betyárjátékosokat is megfigyelhetünk.² Központi alakja egy hírneves román betyár, Iancu Jianu.³ Az őt alakító legény ünnepi román viseletben van. Mellén, sapkáján számtalan román nemzetiszínű (piros-sárga-kék) szalagot visel. Fekete sapkája alól lószőrből készített befont hajtincsek lógnak alá vállaira. Övében pisztolyokat láthattunk. A betyárjáték keretében Iancu Jianut elfogják a pandúrok és nehéz láncokkal megkötözik kezét-lábát. A betyár vagy egy más személy, rendszerint a babája, addig kérleli a rend őreit, míg szabadon engedik. Legtöbbször ők is beállnak a betyárok közé. Ennek öröme hangos zene- és ének-szóval elvonulnak, éltetvén a bátor betyárt.

Gorzafalván az utóbbi évtizedben megfigyelhettük, hogy szinte a szemünk előtt honosodtak meg háromszéki eredetű farsangos elemek a moldvai falu újesztendőhöz kapcsolódó szokásrendszerében. Különösen az 1989-et követő években, amikor Kézdivásárhelyen nagy tömegek előtt szervezték meg fesztiválszerűen a környékbeli falvak farsangi szokásainak bemutatóját. 1992 decemberében ezeknek hatására Gorzafalván is egy székéren ál halottat sirattak, kísérték végig az utcán. Egy reális

1 Ichim, Dorinel szerint a lovasmaszk elterjedt az Ojtoz és a Szeret menti falvakban is. Rendszerint páros számú csoportban: négyen, hatan, nyolcan táncolnak nagyon virtuóz ritmusban. Mozgásaikat katonás vezényszóra végzik. Lásd Ichim 1983. 139.; 1987. 99.

2 Ichim a dramatikus betyárjátékokat újkéltű szokásoknak véli. Véleménye szerint csak az 1920-as években terjedtek el tárgyalt vidékünkön. Vö. Ichim 1983. 140.

3 Lásd Jieni, teatru popular haiducec. 1974. 156. Idézi Ichim 1983. 140.

koporsóban fekvő játékos kezében pálinkás üveget tartott, s közbe-közbe jó nagyokat húzott belőle. A halottas szekér előtt egy papnak öltözött legény haladt, mellette pedig két ministráns. A szekér után következtek a rongyos ruhákba öltözött rokonok, nyámok, akik nagy jajveszékeléssel kísérték az elhunytat.

Gorzafalván január elsején és másodikán egyéni és kiscsoportos alakoskodók is benépesítik az utcákat. A hagyományos kecskealakoskodó csoportok mellett az utóbbi évtizedben indiánnak, gépembernek, táncosnak, katonának, cigánynak, négernek beöltözöttek bolondoznak, tréfálkoznak az utcákon. Megállítják a járókelőket, az autókat, s csak pénzadomány átnyújtása után engedik őket szabadon. Közben bekor-mozzák, szilvaízzel és tollal bemázolják a gyanútlan embereket.

A maszkos játékok Gorzafalván január másodikán zárulnak. Estefelé a csoportok felvonulnak a Kecskéshegyre, ahol nagy lobogó tüzeket raknak, tüzes csóvákat forgatnak, hangosan lármáznak, ujjonganak. Éjfél előtt tüzes kerekeket gurítanak le a meredek domboldalokról az Ojtoz folyó felé. Éjfél táján kialszanak a fények és a fáradt legények rendre hazatérnek.

A kecskejátékokkal kapcsolatban Dorinel Ichim megjegyzi, hogy azok elterjedtek a Tatros völgyében és a Bákótól délre fekvő falvakban is.¹ Véleménye szerint a Berzuncban előforduló, álló testhelyzetű kecsketánc és játék voltaképpen egy parasztlakodalom paródiájaként is felfogható. Míg Berzuncban a kecskét egyfelől a szépek (pl. menyasszony, főlegény, kapitány, pandúr, orvos), másfelől a csúfok (pl. róka, farkas, borz, berbécs) veszik körül.² A Bákótól délre fekvő falvakban egy kisebb kecskével járnak, amit egy furulyás legény, az óesztendő jelképező öreg és az újesztendőt szimbolizáló fiatal lány kísér. Nagypatakon a kecske szintén álló testtartású.³

Halász Péter figyelt fel arra a jelenségre, hogy a XVIII. század végén keletkezett székelyes csángó falvakban (pl. Pusztinán, Frumószán és Lészpeden) nem ismerik a kecskemaszkos játékokat.⁴ Lészpeden például csak a legutóbbi évtizedekben honosodott meg az újesztendőhöz kapcsolódó urálás. A lészpedi fiatalok még az 1980-as évek elején is inkább a többségében románok által lakott szomszédos Gerlénbe mentek át urálni, mivel ott szívesebben látták. 1988. január elsején az említett Gerlénben a kecskét négy kardos tiszt, egy kapitány és körülbelül tíz, tollas fejdíszekkel rendelkező, maszkos alakoskodó követte.⁵

Halász Péter gyűjtései szerint a Szeret bal partján fekvő székelyes falvak közül Gajcsána-Magyarfaluban szintén nem él a kecskemaszk, s ott az urálás is csak újabban terjedt el.⁶ Ezzel szemben Lábnyikon az 1930-as években még élt a kecskejáték, mely azonban nem tartozott az urálók csoportjához. A lábnyiki kecskét egy-egy katonaruhában és asszonyöltözetben lévő legény kísérte végig a falun. A csoport tagjai betértek

1 Ichim 1983. 138–139., 1987. 99.

2 Ichim 1983. 138–139.

3 Ichim 1987. 99.

4 Halász 1992. 176.

5 Ichim 1987. 99.

6 Halász 1992. 176.

a házakhoz és ott előadták játékuikat. Eljátszották, hogy a férfiember most tért vissza a katonaságból, s nincs pénze az esküvőre, ezért vagy el akarja adni kecskéjét vagy pénzt akar kérni annak játékáért, táncáért.¹ Az állat gazdája közben felmagasztalta jószága tulajdonságait, miközben az nagyokat ugrált, megdöfkölte, provokálta az asszonyokat meg a lányokat, s az utcákon megszalasztotta a gyermekeket.

Külsőrekecsinyben is leírták az uráláshoz kapcsolódó kecskejátékot, melynek keretében vőlegénynek és menyasszonynak beöltözött legények kísérik és táncoltatják a kecskét, ami halványan az előbb említett lábnyiki formához hasonló.²

A bemutatott moldvai csángó újesztendei alakoskodó szokások kevés szállal kapcsolódnak az erdélyi magyar hagyományokhoz. Több mint valószínű, hogy a Moldvába betelepedett magyarság magával hozhatott zajkeltéssel, alakoskodással kapcsolatos, köszöntő jellegű téli szokásokat. Új hazájukban, a román többségű Moldvában erre az említett rétegre olyan szokások épültek, melyeket a szomszédos románságtól vettek át a csángók.

Jeleztük már, hogy a rituális szántás, betyárjáték, a medve- meg a kecskealakoskodás itteni csángó formái a moldvai románságnál egységesebben és szélesebb körben elterjedtek.

Érdekes tény az, hogy a nyelvi, kulturális asszimilálódás folyamán átvett szokásokat, szokásformákat és elemeket nagyon sok esetben a csángók tovább éltették mint az átadó fél, vagyis az ortodox románok. Erdély felől a farsangi játékoknak egészen újkori formái is hatottak: pl. a gorzafalvi parodisztikus halott-temetés. A később betelepedett székelyes csángók (úgy tűnik a lábnyiki példa alapján) Erdélyből magukkal hoztak farsangos elemeket is: pl. az urálástól független kecskejátékot.

A moldvai csángó falvakban az utóbbi három évtizedben, de különösen az 1989-es romániai változások után nagyon gyors ütemű akkulturációs folyamatok zajlanak. A fiatalabb nemzedékek tagjai, családjai elsősorban a szülőföldjükhöz közelebb fekvő ipari városokban telepedtek le, másodsorban jelentős számban ingáznak közeli városokba, harmadsorban pedig sokan külföldön vállalnak munkát. Ezek a kilépési gyakorlatok, globalizációs folyamatok meg a médiák gyökeresen visszahatnak a kibocsátó közösség kultúrájára is. A moldvai régióban ezek a felsorolt folyamatok azt eredményezik, hogy ebben az ország részben is egy új populáris kultúra honosodik meg. Míg az ortodox románság esetében ez a kultúraváltás egyszerűen csak új szokáselemek átvételét jelenti, addig csángó falvakban a román nyelvű populáris kultúra egyeduralmát vonja maga után. Míg a magyar nyelvű folklóralkotások (pl. hejgetés, klasszikus balladák, apokrif imádságok) hajdanán a moldvai csángóság etnikai azonosságtudatának szerves részét képezték, addig az utóbbi évtizedekben adaptált, nagy népszerűségnek örvendő román nyelvű közkultúra nem rendelkezik ilyen erővel, hatással. A román nyelvű szokásköltészet éppen a román identitás

1 Ilalász Péter figyelmeztetett arra, hogy a lábnyiki kecske egy jellegzetes dallamra táncolt. Ehhez a dallamhoz szöveges ének is társult, mely székelyes nyelvi elemeket is megőrzött: pl.: kukorica csutika, melynek Háromszéken erotikus jelentést tulajdonítanak napjainkban is. Lásd Ilalász 1992. 177–178.

2 Ilalász 1992. 178.

kiépülését, megerősödését és a magyar etnikai azonosságtudat gyengülését, elsorvadását segíti elő.¹

A moldvai csángók által éltetett újesztendei alakoskodóknak, színjátékszerű szokásoknak elsődleges célja az volt, hogy egy új esztendő küszöbén a kimondott szó erejébe vetett hit alapján jókivánóságokat, egészséget, bőséget, termékenységet, szerencsét idézzenek elő a meglátogatott gazdáknak.

A moldvai magyarok nagyon sok archaikus szokáselemet megőriztek napjainkig. A rituális szántás és vetés, a pázást utánzó medvejátékok, tűzgyújtás, tüzes kerék gurítása, archaikus állatmaszkok felvonulása voltaképpen mind a termékenység elérésére irányultak, másodsorban pedig segítségükkel a gonosz, ártó erőket tartották távol.

A moldvai maszkos alakoskodó szokásoknak és az erdélyi magyar farsangi játékoknak, szokásformáknak, hasonló funkciójuk van. Igaz, hogy Moldvában a magyar vagy az európai farsangi ünnepkörhöz hasonló külön szokáskör nem él.² A moldvai falvakban a románoknál és csángóknál egyaránt az újesztendőhöz kapcsolódott a megszokott rend rituális fölforgatása, a merev szabályok, tabuk feloldása, felfüggesztése, ruhacsere, alakoskodás, gonosz erők zajkeltéssel való távoltartása, temetés és esküvő paródiája, betyárjátékok, antropomorf és zoomorf jellegű maszkok stb. Újabban az is megfigyelhető, hogy csángó falvakban is csökken a csoportos, tematikus játékok szerepe, s ezzel a folyamattal egyidőben inkább az újszerű, meghökkentő maszkok (pl. indián, gépember, sebészorvos, afrikai szerecsen, kéregető apáca stb.) aratnak átütő sikert, tehát az egyéni alakoskodás, improvizált játék kap egyre nagyobb teret. Január elsején és másodikán a moldvai falvak életére a felszabadult karneváli hangulat jellemző.

Ezek az újesztendei szokások napjainkban a mágikus vagy köszöntő funkciók mellett biztonsági szelepként is működnek: levezetik a faluközösségekben az év során fölhalmozódott feszültségeket. Láttuk, hogy például Gorzafalván a templom előtti szent téren ilyenkor profán cselekvéseket engedélyeztek: világi énekeket daloltak, zenéltek, táncoltak vagyis kivetkőztek megszokott énjükből. Így halmoztak fel olyan szimbolikus tőkét, erőtartalmat, amire lehetett emlékezni, amit több hónapon át újból lehet várni.

Irodalom

Adăscăliței, Vasile

1987 Istoria unui obicei. Plugușorul. Iași.

Bîrlea, Ovidiu

1981 Folclorul românesc I. București

¹ Pozsony 1996

² Pár csángó faluban (pl. Szabófalván, Klézsén stb.) ismerik a húshagyókeddi táncmultság keretében megjelenő tréfás alakoskodást. Szabófalván például a tánchelyen a matahálának nevezett játékosok csirkecsontokkal aggatták körül foltos, rongyos ruházatukat. Kezükben ostort tartottak. Igyekeztek verekedést színlelni, tréfás játékokat kezdeményezni. A gyermekeket és a bábéskodókat egy döglött madárral ijesztgették, amit aztán ott egy tűzön megsütöttek, majd a végén széttéptek. Egy meztelen leányt egy hordóban bundák között elrejtettek, az onnan kiugrott a hóra, majd visszabújt a báránybőrök közé. Lásd Wichmann 1907. 288–289. Voigt 2000. 287–306.

- Demény István Pál
 1994 A hejgetés meg sámánének. Néprajzi Látóhatár III. 1-2. 135–150.
- Dömötör Tekla
 1972 Hejgetés. In. Uő.: Magyar népszokások. Budapest. 22–23.
 1979 Naptári ünnepek – népi színjátszás. Budapest
 1983 A népszokások költészete. Második kiadás. Budapest
- Faragó József
 1997 Újév a moldvai Gyoszenyban. In. Pozsony Ferenc (szerk.): Kriza János Néprajzi Társaság 5. Évkönyve. Kolozsvár, 286–302.
- Halász Péter
 1992 Adatok a moldvai magyarok kecskemaszkos játékához. In. Viga Gyula (szerk.): Kultúra és tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 173–179.
- Ichim, Dorinel
 1983 Zona etnografică Trotuş. Bucureşti
- Kallós Zoltán
 1958 Hejgetés Moldvában. Néprajzi Közlemények III. 1-2. sz. 40–50.
 1968 Hejgetés Moldvában. Művelődés XXI. 12.sz. 42–43.
- Kriza János
 1863 Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kolozsvár
 1975 Vadrózsák. Kriza János székely népköltési gyűjteménye Faragó József gondozásában. Bukarest
- Pop, Mihai
 1976 Obiceiuri tradiționale românești. Bucureşti
- Pozsony Ferenc
 1992 Egy gyimesvölgyi köszöntővers szövegelemzése. In. Keszeg Vilmos (szerk.): Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1. Kolozsvár. 148–163.
 1996 Etnokulturális folyamatok a moldvai csángó falvakban. In. Katona Judit-Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc, 173-179.
- Seres András
 1994 Moldvai magyar lakodalmi szokások. Néprajzi Látóhatár III. 1-2. sz. 89–114.
- Seres András–Szabó Csaba
 é.n. Csángómagyar daloskönyv. Moldva 1972–1988. Budapest
- Tátrai Zsuzsanna–Karácsony Molnár Erika
 1997 Jeles napok, ünnepi szokások. Budapest
- Voigt Vilmos
 2000 Karneválunk kérdései. In. Világnak kezdetétől fogva. Történeti folklorisztikai tanulmányok. Budapest, 287–306.
- Weörös Sándor
 1977 Három veréb hat szemmel. Válogatás a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból. Budapest
- Wichmann Györgyné
 1907 A moldvai csángók szokásaiból. Ethn. XVIII. 287–294.